

לא יבוא עמוני ומואבי

לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: (דברים כג ד.)¹

ספרי דברים פסקא רב בפרשתנו

רבי שמעון אומר: מצרים הם טבעו את ישראל במים ואדומים קדמו את ישראל בחרב, ולא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות. עמונים ומואבים, מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו; שההורגו אין מוציאו אלא מן העולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא.²

בראשית רבה פרשה נב, סימנים ב, ג

"אח נפשע מקרית עוז" (משלי יח יט). "אח" - זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם; "נפשע מקרית עוז" - פשעת באברהם! כפרת בו, שקרת בו! ומה גרם לך? "ומדינים כביריח ארמון" - הביא עליו מדינים כביריחי בית המקדש. מה להלן "לא יבוא טמא", אף כאן: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם".³

"חכם לב יקח מצות" (משלי י ח). "חכם לב" - זה אברהם; "יקח מצות" - לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קילורין שלו כלום. אמר: מה אני מפסיק צדקה מבית? הלך ונטה לו אהל בגרר. "וואויל שפתים ילבט" - זה לוט שהיה אויל בשפתיו. שהיה צריך לומר לבנותיו: דבר שלקה בו העולם, אנו באים לעשות? מה גרם לו? "ילבט" - הביא עליו לבטי לבטים. מה להלן: "לא יבוא טמא לכל דבר" (דברי הימים ב כג יט), אף כאן: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'".⁴

מסכת נזיר דף כג עמוד א, הוריות י ע"ב

דרש רבא, ואיתימא רבי יצחק, מאי דכתיב: "לתאוה יבקש נפרד ובכל תושיה יתגלע"? לתאוה יבקש נפרד - זה לוט, ובכל תושיה יתגלע - שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, דתנן: עמוני ומואבי אסורין, ואיסורן איסור עולם.⁵

¹ חשוב לקרוא פסוק זה בהקשר הענייני של פרשת האסורים (המנועים) לבוא בקהל, היינו להתחתן עם ישראלי או ישראלית. ראה שם האיסור על ממזר שבא פסוק אחד לפני הפסוק שלנו: "לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'". בדיוק המילים בפסוק שלנו, אלא שבפסוק שלנו נוסף עוד הביטוי: "עד עולם". מכאן, בפשט הפסוקים, שאיסור עמוני ומואבי עוד חמור מזה של ממזר! ראה גם הסיומת: "לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם". לעומתם, יש לנו בהמשך איסור קל יותר של אדומי ומצרי: "לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו: בני אִשֶׁר יִלְדוּ לָהֶם דֹּר שְׁלִישִׁי יָבֵא לָהֶם בְּקֶהֱל ה'". המדרש אינו מסתפק בנימוק של התורה: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (וגם לא בנימוק השני: "ואִשֶׁר שָׁכַר עֲלֶיךָ אֶת בְּלִעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֶרֶם נְהָרִים לְקַלְלָךְ"), אלא על אשר קדמו אתכם בעבירה של זנות. בחטא שהוא חמור מהריגה פיסית. החשבון עם עמון ומואב, דווקא על סיפה של הכניסה לארץ הוא מר וחמור ואין לו סליחה. ובדברינו [צרוך את המדיינים](#) בפרשת פנחס הראינו איך מדרש זה מורחב במדרש במדבר רבה (תנחומא), כולל הכנסת המדיינים לעניין עקב קרבתם לעמונים ולמואבים. ראה במדבר רבה פרשה כג סימן ד: "צרוך את המדיינים - למה? כי צוררים הם לכם. מיכן אמרו חכמים: הבא להרגך השכם להרגו. ר' שמעון אומר: מנין שהמחטיא את האדם יותר מן ההורגו? שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב, והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא. שתי אומות קדמו את ישראל בחרב ושתים בעבירה. המצרים ואדומים קדמו בחרב: "אמר אויב ארדוף אשיג אריק חרבי" (שמות טו ט), "ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך" (במדבר יח). ושתים בעבירה, מואבים ועמונים. על אלה שקדמו בחרב כתיב: לא תתעב אדומי ... לא תתעב מצרי (דברים כג ח). אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל: לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. גם דור עשירי עד עולם". בקיצור, המדרש מעצים ומחמיר בריחוק עמון ומואב הרבה מעבר לתורה.

³ כך גם בגמרא נזיר דף כג עמוד א, הוריות י ע"ב, בשם רבא: "דרש רבא, מאי דכתיב: אח נפשע מקרית עוז ומדיינים כביריח ארמון (משלי יח יט)? אח נפשע מקרית עוז - זה לוט שפירש מאברהם, ומדיינים כביריח ארמון - שהטיל מדיינים כביריחן וארמון: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'". ראה המשך דרשה זו להלן. נשלים תחילה את מדרש בראשית רבה.

⁴ ראה גם רש"י על פרק יח במשלי שם, אך על פסוק אחר: "לתאוה יבקש נפרד - מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו, לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף. וסופו: בכל תושיה יתגלע - בין חכמים תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. כל המקרא הזה ע"ש ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: לא יבוא עמוני ומואבי (דברים כג). כל העניין של החרמת עמון ומואב, בספר בראשית יסודו. לא בספר דברים ולא בספר מדבר, אלא בהתרחקותו של לוט, המעדיף את עושרה של סדום על פני הקשר המשפחתי עם אברהם ובמעשה הזנות שלו עם בנותיו.

⁵ זה המקור לרש"י שהבאנו בהערה הקודמת. אך ראה מדרש תנחומא פרשת וירא סימן יב: "א"ל הקב"ה: חייך, לעצמך את משמון ולבסוף תינוקות של בית רבן משחקין וקורין ותהרין שתי בנות לוט מאביהן". קלונו של צאצאי לוט אינו בפסוק: "לא יבוא עמוני ומואבי" שבספר דברים, אלא בקריאה בתורה, שנה אחר שנה, את מעשה הזנות של לוט ובנותיו והממזרים שיצאו ממנו, בספר בראשית. (לא מצאנו את מעשה לוט ובנותיו ברשימת הקטעים בתורה שנקראים ולא מיתרגמים, מגילה כה ע"א). ומה עם מעשה

בראשית רבה פרשה מא סימן ג

ארבעה דברים טובים היו ללוט בעבור אברם: "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט" (בראשית יב ד), "וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואוהלים" (שם יג ה), "וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו השיב" (שם יד טז), "ויהי בשחת אלהים את ערי הכיכר, ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה" (שם יט כט). וכנגדם היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, ולא דיים שלא פרעו לנו טובות, אלא רעות. זהו שכתוב: "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור ... ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (במדבר כב ה-ו), "ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך וידך את ישראל ויירשו את עיר התמרים" (שופטים ג ג), "ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני מדין ועמהם מן העמונים על יהושפט למלחמה" (דברי הימים ב כ א). ועוד כתוב: "ידו פרש צר על כל מחמדיה, כי ראתה גוים באו מקדשה אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" (איכה א י).⁶ ונכתב חטא שלהם בארבעה מקומות: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' ... על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (דברים כג ד). וכתוב: "כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ומים" (נחמיה יג ב).⁷ וכתוב: "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו'" (מיכה ו ה).⁸ עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם, אלו הם: ישעיה וירמיה צפניה ויחזקאל.⁹

מסכת יבמות דף טז עמוד ב

ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב: "ידו פרש צר על כל מחמדיה, כי ראתה גוים באו מקדשה אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" (איכה א י)?¹⁰ זה עמון ומואב. בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל, הכול נפנו על כסף וזהב, והם נפנו על ספר תורה. אמרו: זה שכתוב בו: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' " (דברים כג) - יישרף באש.¹¹

פיוס **ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד עולם:**
כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכרו עליו את בלעם לקללו ויהפך אלהינו הקללה לברכה: (נחמיה יג א-ב).¹²

מסכת יבמות דף עו עמוד ב

משנה: עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות מיד ...
גמרא: ... "וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי" (שמואל א יז נה) ... א"ל דואג האדומי: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא

הזנות בשטים של בנות מואב? האם בעצם הנימוק: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", יש כבר ריכוך של כל העניין בספר דברים?
⁶ ארבעה טובות עשה אברהם ללוט. וכנגדו, עשו צאצאיו: עמון ומואב, לבני אברהם, ארבעה רעות (את הרעה האחרונה המבוססת על הפסוק באיכה נראה בהרחבה להלן). ומיד בהמשך עוד ארבעה, ארבעה מקומות בהם נכתב ונחתם חטאם וקלונם של כפויי הטובה האלה: עמון ומואב (שבעצם הם קרובי משפחה שלנו).
⁷ פסוק זה מספר נחמיה, נראה בפירוט להלן.
⁸ חסר פסוק רביעי ויש שמשלימים אותו מהפסוק בספר יהושע כד ט: "ויקום בלך בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן פעור לקלל אתכם".
⁹ ובהמשך המדרש שם, מובאות כל נבואות החורבן והזעם על עמון ומואב של ישעיה, ירמיה צפניה ויחזקאל. הרי לנו עוד מדרש בבראשית רבה שמתווה כבר מימי אברהם ועד נחמיה את התהום הפעורה בין שבט אברהם ושבט לוט, תהום שאי אפשר לגשר עליה. וכאן דווקא לא מופיעה זנות בנות לוט ובנות מואב, רק כפיות הטובה לאברהם וזרעו.
¹⁰ ציטוט הפסוק בשלמותו עד: "אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" הוא חשוב ביותר ומהותי להבנת העניין.
¹¹ ראה מקבילה באיכה רבה פרשה א סימן לח: "ידו פרש צר - את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם. והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב, ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה, כדי לעקור את ה' (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בר פרטא: (משל) לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך, והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו (שטר עבודתו). כך, בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם, והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב, ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה, כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ". הרי לנו שהחשבון עם העמונים והמואבים נמשך עד חורבן הבית ועד בכלל. לבוז את התורה הם מבקשים ולשורפה באש.
¹² יש כאן חזרה מדויקת, כמעט מילה במילה על הפסוקים בתורה. ובהמשך הפרק בפסוק כג: "גם בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְּהוּדִים הַשֵּׁיבוּ נָשִׁים אֲשֶׁר־דִּיּוּת עֲמֻנִיּוֹת מוֹאָבִיּוֹת". וכן הוא בספר עזרא פרק ט. שם מוזכרים עמים רבים: ... לַפְּנֵינִי הַחֲתִי הַפְּרָזִי הַיְּבוּסִי הָעַמֻּנִי הַמְּצָרִי וְהָאֲמֹרִי: כִּי נִשְׂאוּ מִבְּנֵי הָאֵלֶּם וּלְבָנֵיהֶם וְהִתְעַרְבוּ זָרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת". אבל כאן, בנחמיה מוזכרים עמוני ומואבי בלבד. ואכן מיד בהמשך שם, מגרשים בני ישראל השבים בשיבת ציון את בני (ובנות) הנכר: "וַיְהִי כְשֶׁמָעַם אֶת הַתּוֹרָה וַיְבַדְּלוּ כָל עֶרְבַּ מִיִּשְׂרָאֵל". המאבק בנשיאת נשים נכריות, בפרט מהעמים הקרובים והשכנים, הוא, כידוע, מוטיב מרכזי בשיבת ציון ובפעילותם של עזרא ונחמיה (לצד שיקום המקדש וחומת העיר ושמירת השבת).

למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו... דקאתי מרות המואביה. א"ל אבנר: תנינא: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.¹³

אלא מעתה, ממזר - ולא ממזרת! ממזר כתיב, מום זר.¹⁴ מצרי ולא מצרית!¹⁵ שאני הכא דמפרש טעמא דקרא: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" - דרכו של איש לקדם, ולא דרכה של אשה לקדם. היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים, ונשים לקראת נשים!¹⁶ אישתיק¹⁷... אמר ליה: הלכה נתעלמה ממך, צא ושאל בבית המדרש. שאל, אמרו ליה: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.¹⁸

קשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתיקו.¹⁹ בעי לאכרוזי עליה, מיד: "ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש" (שמואל ב יז), וכתוב: "יתר הישמעאלי" (דברי הימים א ב) אמר רבא: מלמד, שחגר חרבו כישמעאל ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.²⁰

ומי מהימן? והאמר רבי אבא אמר רב: כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה - שומעין לו, ואם לאו - אין שומעין לו! שאני הכא, דהא שמואל ובית דינו קיים. מכל מקום קשיא!²¹...

דרש רבא, מאי דכתיב: "פתחת למוסרי" (תהלים קטז)? אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שני מוסרות שהיו עלי פתחתם, רות המואביה ונעמה העמונית. דרש רבא, מאי דכתיב: "רבות עשית אתה ה' אלהי

¹³ אבנר מגן על ייחוסו של דוד (ראה יחסי דוד אבנר החמים במקרא, שמואל ב פרק ג) וקובע את ההלכה: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית. אבל בהמשך הגמרא שם דואג לא מוותר ושואל קושיות חזקות על חידוש הלכתי גדול זה. ראה שכבר במשנה עצמה מתעורר הנושא, דרך שיטת ר' שמעון (שהשמטנו) אשר טוען שאם כך, מדוע לא יותרו נשים מצריות ואדומיות מיד, בקל וחומר מעמונים ומואבים (וכשחכמים עונים לו שעל קל וחומר ניתן להשיב, הוא עונה להם: לא כי, הלכה אני אומר!)

¹⁴ קושיה שניה על חידוש הלכתי זה היא מדין ממזר. אם עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, מדוע לא נאמר: ממזר ולא ממזרת? ראה דברינו בהערה 1 בנינוח הפסוקים. תשובת הגמרא כאן היא קצרה ופשוטה: ממזר - מום זר, היינו שמומו בא מהזרות של איסור ערווה ובזה אין הבדל בין זכרים ונקבות). ובספרי יש דיון ארוך לגבי ההבדל בין איסור ממזר ואיסור עמוני ומואבי, ראה ספרי דברים פסקא רמט סימן ד בפרשתנו: "... שהיה בדין, ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים, עמונים ומואבים שנאמר בהם: עד עולם, אינו דין שנעשה בהם נשים כאנשים! או חילוף, מה עמונים ומואבים שנאמר בהם: עד עולם, לא עשה בהם נשים כאנשים, ממזר שלא נאמר בו עד עולם, אינו דין שלא נעשה בו נשים כאנשים?" גם שם בספרי אין בסוף פתרון ברור והוא מסיים שם בקביעה כאילו מובנת מאליה: "תלמוד לומר עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". ואנו מוסיפים להקשות: הרי עמון ומואב הם ממזרים שכן נולדו מיחסי אב ובנותיו שהם איסור עריות (מסכת חגיגה פרק א משנה ז, רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק טו הלכה א). ולא מצאנו מי מהמפרשים שעומד על סמיכות איסור ממזר ועמוני ומואבי שמרמז על כך שעמון ומואב הם ממזרים (ראה פירוש חזקוני, אם כי בכיוון שונה).

¹⁵ ונתיר מצרית מיד ולא נחכה שלושה דורות כמו שכתוב בתורה: "דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (דברים כג ט).

¹⁶ ובאמת יכול היה דואג לשאול שאלה טובה עוד יותר. התורה נותנת שתי סיבות לאיסור העמונים והמואבים: "על־דבר אֲשֶׁר לֹא־קָדְמוּ אִתְּכֶם בְּלַחֵם וּבַמַּיִם בְּיָרֵד בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת־בְּלֶעָם בְּגִבְעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם נְהַרְיָם לְקַלְלָךְ". ניהא עניין הלחם והמים, אבל מה עם הסיבה השנייה שמרמזת בברור על התוצאה הקשה של שכירת בלעם שאמנם לא הצליח לקלל, אבל הצליח בעצתו על הזנות בשיטים. ומי הן הזנות והזנו? בנות מואב!

¹⁷ ואבנר נשאר ללא מענה.

¹⁸ פעם שנייה שהגמרא חוזרת על קביעה זו שבהדרגה הופכת למעין פסוק: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". ראה בגמרא חולין סב ע"ב שזה הפך כבר לסימן להלכות אחרות. ומי הוא בית המדרש שם נקבע כלל זה? בית מדרשו של שמואל הרמתי. אך דואג, והגמרא, ממשיכים בשאלותיהם ולא מרפים.

¹⁹ סוף דבר, לא מצאו שאול (שמואל) ובית דינו, ואבנר וכל המנסים לסנגר על ייחוסו של דוד, תשובות לקושיותיו של דואג האדומי (שהוא כמובן צד בעניין שהרי הוא באיסור שלושה דורות ואילו רות התקבלה לעם ישראל מיד). וכבר בקשו להכריז על דוד שהוא פסול משפחה ולפיכך לא יוכל לצאת ולהתמודד עם גלית שהרי שאול הבטיח את בתו לאשה למי שיכה את גולית (ושמא יצליח דוד... נראה כאילו למדו את הלכה מן הלכה מפתח ובתו).

²⁰ מי עוד נעץ חרב בבית המדרש על מנת לקבוע הלכה? ראה מסכת שבת דף יז ע"א במחלוקת הלל ושמאי: "נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא. ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל". אך שם החרב היא על פתח בית המדרש ומנעה כניסת חכמים ותלמידים נוספים שמא יכריעו הלכה שלא כשמאי. ואילו כאן היא באיום פסי על החכמים שבתוך בית המדרש! ועכ"פ, נעיצת חרב זו לא הועילה. עמשא (יתרא) הצליח אולי להפחיד את חכמי דורו, בית ראשון, אך הוא לא הצליח להפחיד או לאיים על חכמי המשנה והתלמוד אשר ממשיכים ולא מרפים. מיד בפסקה הסמוכה חוזרת הגמרא ושואלת: ומי מהימן? איך היה עמשא (או אבנר או שאול) נאמנים להביא הלכה שבאה בשעת מעשה! איך אפשר לחדש הלכות, או להיזכר בהלכות קדומות, כאשר הנושא "חם ומעשי" ונוגע לאדם מסוים שעומד לפנינו? (ולא נשאל מה בכלל עושה עמשא מגיבורי בית דוד בדיון לפני שאול כאשר דוד עוד נער, במלחמת גלית).

²¹ גם אחרי בית דינו של שמואל וכל שאר ההסברים, נשאת ההלכה המתירה נשים עמוניות ומואביות בקושיות גדולות עד ששוב נאלצת הגמרא לסיים בקביעה: "כתנאי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית, דברי רבי יהודה; רבי שמעון אומר: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים - דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם". ראה עוד ניסיון של הגמרא שם לחזק את שיטת ר' שמעון שאין דרכה של האישה לצאת לקראת עם אחר בלחם ומים בנימוק: "כל כבודה בת מלך פנימה". אז אנחנו נוסף קושיה משלנו שכבר עמדנו עליה בדברינו שיטים של זנות בפרשת בלק: לקדם במים ולחם לא, ובזנות כן? את מי מתירה התורה? את בנות מואב שהזנו את בני ישראל? הרי על כך קוצף משה: "החייטם כל נקבה?! הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם... על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה'" (במדבר לא טו-טז).

נפלאותיך ומחשבותיך אלינו" (תהלים מ) ... לא נאמר אלא "אלינו", מלמד, שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, אמר לו: עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו.²²

רות רבה פרשה ד סימן א

בימיו נתחדשה הלכה: עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. כתוב אחד אומר: יתרא הישמעאלי וכתוב אחד אומר: יתרא הישראלי ... ר' שמואל אמר: ישמעאלי היה ... ונכנס לבית המדרש ומצאו לישי יושב ודורש כן (ישעיה מ"ה) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ וגו', נתגייר ונתן לו בתו. רבנן אמרין: ישראל היה ... וחגר חרבו כישמעאלי ונעץ החרב באמצע בית המדרש ואמר: או אהרוג או אהרג עד שאני מקיים הלכה לרבים. שכל שיבטל הלכה זו בחרב הזאת אני מתיז את ראשו, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.²³

שמואל א פרק כא פסוקים ט-י

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַחִימֶלֶךְ וְאִין יֵשׁ פֶּה תַּחַת יָדְךָ חֲנִית או חֶרֶב כִּי גַם חֶרֶבִי וְגַם כְּלִי לֹא לְקַחְתִּי בְיָדִי כִּי הָיָה דְבַר הַמֶּלֶךְ נְחוּץ: וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גְּלִית הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר הִכִּיתָ בְּעַמְקֵי הָאֵלֶּה הִנֵּה הִיא לִוְטָה בְּשִׁמְלָה אַחֲרֵי הָאֶפֶוד אִם אַתָּה תִּקַּח לָךְ קַח כִּי אֵין אַחֲרַת זֹלַתָּה בָּזָה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כְּמוֹהָ תִּנְנָה לִי:²⁴

משנה מסכת ידים פרק ד משנה ד

בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש. אמר להם: מה אני לבוא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה. אמר לו ר' יהושע: מותר אתה.²⁵ א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי וגו' " (דברים כג ד). אמר לו רבי יהושע: וכי עמונים ומואבים במקומן ה? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר: "וְאֶסֶר גְּבוּלוֹת עַמִּים וְעַתּוּדוֹתֵיהֶם שׁוֹשְׁתֵי וְאוֹרִיד כְּאֶבֶר יוֹשְׁבֵים" (ישעיה י ג). א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר: "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון" (ירמיה מט ד) וכבר חזרו.

²² בנו של דוד, שלמה, חוזר על מעשי אבות ונושא את נעמה העמונית לאישה ממנו נולד רחבעם שעתיד למלוך תחתיו ולפגל את הממלכה לאחר שאוחדה במאמצים רבים ע"י דוד ושלמה. הסבא דוד, והנכד רחבעם, יושבים ומשתעשעים בפסוקי תהלים שהם נחמתם ותשובה למקטרגים על ייחוסם. (ומי כתב את ספר תהילים ...)

²³ ההלכה: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, מופיעה, מטבע הדברים מספר רב של פעמים במדרש רות רבה. וכטבעו של מדרש מאוחר, הוא מלקט ממקורות קדומים כמו התלמוד לעיל, הספרי והירושלמי. אך נוסף כאן ההקשר הסיפורי של המגילה הפותחת בהגירה המגונה למואב בשעת בצורת ומסיימת בחזרה של נעמי עם רות לשדות בית לחם. מספר שנים קודם, בתחילת סיפור מגילת רות, עוד היה האיסור לקחת עמונית ומואבית בתוקף ועל כך נענשו מחלון וכליון, ראה רות רבה ב ט: "וישאו להם נשים מואביות, תני בשם ר' מאיר: לא גיירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית". אילו רק חיכו קצת. ראה גם תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק ח הלכה ג שהוא המקור למדרש רות רבה שהבאנו: "... אלא על ידיה (של רות) נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ... זו היא ששבה משדה מואב תחילה ... אמר לה: אילו באת אצלנו מאתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך". החידוש המהיר הזה מדבר שהיה איסור כה חמור לעניין מותר ומקובל לא היה כנראה קל כל כך, עובדה שהיו צריכים לנעוץ חרב בבית המדרש. אגב, יתרא הישראלי המוזכר כאן הוא עפ"י מסורת חז"ל עמשא בן יתר מגיבורי דוד (שאמנם בגד בו במרד אבשלום) שודד מקונן עליו. ראה שמואל ב זי כה, כ ט, מלכים א כ לב.

²⁴ אפרופו החרב שנעץ עמשא הוא יתרא הישמעאלי או הישראלי בבית המדרש, והיא שהכריעה את ההלכה המטהרת את ייחוסו של דוד, מקשר פירוש אלשיך את כל העניין עם הפסוק הנ"ל בשמואל א ועם חרב גלית. חרב גלית הושמה בסמוך לאפוד לא רק כסמל לניצחון דוד על גלית והתשועה שהביא לעם ישראל, אלא גם כעדות על הכרעת הדין ע"י חרב עמשא וההלכה שהתחדשה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". וכדבריו: "וראו לעשות זכר לדבר הרשום הלז, בל יקום איש כדואג לשים דופי במשיח ה'". על כן אחשוב הושמה חרב גלית במשכן ה', אשר שם יבואו כל ישראל ויראוה לוטה בשמלה אחרי האפוד, היה נותן אל לבו לזכור מעשה שהיה הוראת מלכות דוד בענין גלית ... באופן כי כל הרואים חרב גלית לוטה בשמלה אחרי האפוד, היה נותן אל לבו לזכור הדבר". אחימלך הכהן אומר לדוד: "אם אותה תקח לך קח ותבטל הזכרון הזה, קח כי אין [אחרת] זולתה בזה להניח זאת לזכרון הדבר". אך דוד לא חפץ בשום חרב אחרת רק בזו שבה הרג את גלית ובה טיהר עמשא את בית דוד. חרב זו תלויה כעת את דוד במאבקו עם שאול (שדואג ואבנר משרתיו הוציאו לעז על דוד) ובמלחמתו עם אויביו ובה בדיוק הוא חפץ: "ויאמר דוד אפילו היתה זולתה בזה אחרת שלא תהיה כמוה לא אחפוץ. וזהו אומרם לא על כי אין אחרת, כי אם על מה שאין כמוה תננה ל". פירוש קצת מורכב ומתוחכם, אך מעניין ומיוחד.

²⁵ "בו ביום" הוא היום שבו העבירו את רבן גמליאל (דיבנה) מנשיאותו, בעקבות המחלוקת הקשה שלו עם ר' יהושע (בנושא תפילת ערבית רשות או חובה) ומחלוקות אחרות שלו עם חכמים ומינו את ר' אלעזר בן עזריה תחתיו. ואע"פ כן, לא נמנע רבן גמליאל מלבוא לבית המדרש, כאחד החכמים ולדון בענייני הלכה. וכאן ר' יהושע שוב אינו חושש מלהביע את דעתו בגלוי כנגד רבן גמליאל. ראה כל הסיפור במסכת ברכות דף כז ע"ב. ובדף כח ע"א שם: "תנא: עדיות בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרין בו ביום - ההוא יומא הוה. ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת, דתנן: בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניו בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבא בקהל; אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבא בקהל וכו'", "ההמשך עפ"י המשנה במסכת ידים שהבאנו. גם כל פרק רביעי במסכת ידים נשנה "בו ביום". ראה דברינו על [הדחת רבן גמליאל מנשיאותו](#) במיוחדים.

א"ל ר' יהושע: הכתוב אומר: "ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה" (עמוס ט יד), ועדיין לא שבו. התיירוהו לבוא בקהל.²⁶

רות רבה פרשה ח סימן א

רבי אבא בר כהנא פתח: "רגזו ואל תחטאו" (תהלים ד ה). אמר דוד לפני הקב"ה: עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים: לא פסול משפחה הוא? ולא מרות המואביה הוא? "אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה" (שם) - אף אתם, לא מאיסור שתי אחיות אתם?²⁷ ראו מה עיקרכם ודומו סלה. ואף תמר שלקחה יהודה זקני, לא מפסול משפחה הוא? אלא בתו של שם בן נח. מה אתם יש לכם יוחסים, אף אני יש לי יוחסים.²⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: אחרי כל אריכות הדברים, נראה שהחידוש הגדול בבית המדרש, לא היה עצם הדרשה המלומדת: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" משום שדרכו של איש לקדם בלחם ומים ואין דרכה של אשה לקדם (נשים בהחלט היו מספקות לחם ומים לצבאות כפי שמצינו גם במלחמת מצווה בתורה,). החידוש הגדול הוא מה שלא נאמר בבית המדרש, היינו ההתעלמות מקלונם וצאצאם של עמון ומואב שנולדו בזנות של ממזרות והדיחו את ישראל לזנות בשטים ערב הכניסה לארץ ועשו איתם מלחמות וצרות שנים רבות כשכנים רעים. ומי היא שזכתה ראשונה? הבת הבכירה שלא חסה על כבוד אביה וגילתה קלוונה וקלוונה ברבים כשקראה לבנה מואב: מ-אב, בעוד שהבת הצעירה הצניעה עובדה זו וקראה לו: בן-עמי. (גמרא נזיר כג ע"ב ובמדרשים).

²⁶ סוף דבר הכל נשמע ולא רק נשים עמוניות ומואביות מותרות, אלא גם גברים. "כבר בא סנחריב ובלבל את כל האומות" ואין אנו יודעים מי עמוני ומי מצרי, מי מואבי ומי אדומי (ומי יהודי?) ואין לנו אלא להקל במעמדו של כל נכרי שבא מרצונו הטוב להתגיייר ולקבל עליו את דת ישראל. ראה תוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק ה הלכה ד: "אמר ר' יהודה: בנימין, גר מצרי היה לו (לי) חבר מתלמידי ר' עקיבא. אמר: אני גר מצרי ונשאתי אשה גיורת מצרית. הריני הולך להשיא לבני אשה בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני מותר לבא בקהל, שנאמר: דור שלישי יבא להם בקהל ה'. אמר לו ר' עקיבא: בנימין, טעית הלכה. משעלה סנחריב ובלבל את כל האומות לא עמונים ומואבים במקומן ולא מצרים ואדומים במקומן. אלא עמוני נושא מצרית ומצרי נושא עמונית ואחד מכל אילו נושא אחד מכל משפחות האדמה ואחד מכל משפחות האדמה נושא את כל אילו. הכל הולך אחר הולד". ראה ציטוט תוספתא זו בגמרא יבמות עו ושם "בנימין" במקום "בנימין". בנימין או מנימין, כל אדם הוא ולד עם "ייחוס" לעצמו. ראה גם במשנה שההיתר של הגויים הוא משום שבני ישראל עדיין לא שבו לנחלתם. אז אולי לא היינו צריכים את כל ההיתר המיוחד של רות ובית דוד? צריכים גם צריכים, שהרי ייחוס בית דוד הוא בתחילת בית ראשון וסנחריב הוא בסופו ובית דוד זקוק לייחוס מיוחד. ועדיין הפסוקים מספר נחמיה, תחילת בית שני, החוזרים על איסור התורה הם קושי גדול לחידוש ההלכתי: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", בימי בית ראשון.

²⁷ יעקב אבינו שנשא שתי אחיות. ראה פירוש רמב"ן לבראשית כו ה שדן בנושא זה, שהבאינוהו בדברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות וכן הזכרנוהו בדברינו [רחל ולא אחיות](#) בפרשת ויצא.

²⁸ על מדרש אחרון זה לא נעיר וכל אחד ישכיל בו את אשר יבין.